

**SZENTPÉTERI ÜRES FÉSZEK. LÉVAY JÓZSEF NAPLÓJA, I–II.
(1892–1907, 1908–1917)**

Szerkesztette Porkoláb Tibor, a szöveget gondozta Domján Annamária, Fibi Adrienn Lilla, Harmat Adrienn Éva, Kecsks Zsuzsa, Kerekes András, Koncz Attila, Lipa Tímea, Nagy Gabriella, Nagy Zsófia, Porkoláb Tibor, Tóth Petra, Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár–Herman Ottó Múzeum–Miskolci Egyetem Textológiai Műhelye, 2001, 415, 449 l.

Huszonöt éven át, 67 éves korától 92 esztendőig vezette Lévy József (1825–1918) nagyobb részben a szüleitől örökölt, a szülőháza helyén 1840 körül emelt, sajszentpéteri kúriában, kisebb részben pedig miskolci lakásaiban feljegyzéseit. A családot sohasem alapított Lévy 1892 januárjában vesztette el egy hónap leforgása alatt elaggott szüleit. Ez indította a naplóíráásra, innen a naplók címe is. Ezek sorába most a sajtó alá rendezők – igen csak helyeseltetően – beillesztették a *Füredi naplók* anyagát is; ez utóbbiakból 1998-ig egyetlen sor sem jelent meg nyomtatásban. Lévy nem módszeres emlékiratba fogott (csak 1895-ben, 70 évesen vonult vissza a vármegyei hivatalviselés-től), erre a célra *Visszatekintések* című, 1935 óta olvasható önéletrajza szolgált. Mégis: a matuzsálemi kor és a sokáig megőrzött szellemi frissesség nemcsak pompás gyakorlóanyagot szolgáltatott a Miskolci Egyetem igényes textológiai képzése számára e naplókban, hanem figyelmes áttekintésük távlatosabb következtetésekhez is elvezethet bennünket. Anélkül persze, hogy Lévy irodalomtörténeti megítélésén változtatnunk kellene. (Ezt Porkoláb Tibor bevezető tanulmánya, együtt a naplók kiadástörténetével, hiánytalanul megteszi: I, 5–14.)

Lévy József génjeiben hordozta a hosszú élet lehetőségét: apja, Lévy Péter 83, anyja, Szabó Julianna 88 esztendőt élt

(vö. sírkövük leírásával: II, 253). Mindkette túlélte a maga 93 évével, s ha meggondoljuk, mi fért ebbe a majdnem-évszázadba... Hiszen már felnőtt emberként tájékoztatta 1850-ben Arany Jánost Petőfi Sándor posztumusz kötetének vizsontagságairól – és még megadatott neki, hogy verssel (*Arany bölcsője*) köszönthesse 1917-ben a nagyszalontai költőtárs és barát születési centenáriumát. Amikor Lévy született, még élt és alkotott Goethe – s megérte, hogy feljegyezhesse Rabindranath Tagore irodalmi Nobel-díját 1914-ben (II, 271). Túlélte a 19. század megannyi meghatározó jelentőségű aggastyánját: Kossuth Lajost, Görgey Artúrt, Jókai Mórt, Gyulai Pált; megnézhesse a Halley-üstökösöt 1835-ben és 1910-ben (II, 110).

Nézetrendszere, világlátása ezenközben keveset változott. Azok közé tartozott, akik – mint azt a napló több helye is tanúsítja: I, 97–98; II, 355 – 1848-ban nem március 15-e pesti forradalmát tartották az igazi ünnepnek, hanem április 11-ét, a törvények szentesítésének napját. A revolúciót és annak minden formáját Lévy is a rákövetkezett abszolútizmus felől tekintette, értékelte és félt. Értelemszerűen ugyanez vonatkozott a kényes egyensúlyt teremtett kiegyezést megkérdőjelező mindenféle magatartásra és mozgalomra: a parlamenti vitákra és a „dzsenti forradalomra” (1904–1906) éppúgy, mint a munkásmozgalomra, a „vérvörös csütörtök”

(1912. május 23.) eseményeire. Ennek megfelelően csodálkozott rá a folyamatokat megtestesítő jelenségekre: a tátrai fürdőhelyeket körülvevő szlovák falvak szegénységére (I, 50), az ott észlelt ritka magyar szóra (I, 102), a „sokszor megható részletekkel” szolgáló, érzelmi kérdésnek tekintett kivándorlásra (I, 295). Borsod vármegye hajdani főügyésze és nyugalmazott alispánja szükségszerűen jutott el Tisza István és a Nemzeti Munkapárt ismételt magasztalásáig. A külpolitikában pedig – magas életkorának köszönhetően – ő még személyes emlékekkel hitelesítve húzhatta meg az ívet a pánszlávizmustól való 19. századi félelmeiktől az 1849-es intervención át a világháború kirobbantásában hangoztatott orosz nagyhatalmi felelősségig (II, 295–298). Hogy mindez átélte, személyes problémája volt, azt a naplón belül vers is igazolja, az *Észak ura* (1914).

A 19. század lezárt életművei közül Deák Ferencét tartotta a legtöbbre (kezdeményezője volt miskolci szobra felállításának: II, 96–97); 1848–49 főszereplőinek pedig Kossuthot, Görgeyt és Szemere Bertalant, hajdani princípálisát *együttesen* tartotta. Széchenyi István romantikus személyisége, önmarcangoló lelki alkata kétségkívül távol állt egyéniségétől, és bár a naplók méltánylóan és többször említik, a „legnagyobb magyar” történelemformáló szerepét aligha látta át.

Ez a kettősség, hogy ti. résztvevője volt – ha nem is fegyverrel – 1848–49 szabadságharcának, majd haszonélvezője évtizedeken át a dualizmus rendszerének, jól tetten érhető egyes, konkrét megnyilatkozásaiiban és értékítéleteiben. Rákóczi Ferenc és társai hamvainak hazahozatala kapcsán 1906. november 7-én az alábbi

feljegyzés került a naplóba: „Azzal, hogy a király, az uralkodóház, a katonaság legkisebb részvétet sem mutatott a nemzet lelkesedése iránt, sőt tüntetően eltartózkodott attól, újabban is tanúsítva lón, hogy Bécsben még mindig nem érznek velünk egyet, s félnek önállóságunktól.” (I, 371.) Bár az Arad helynevet és a Batthyány személynevet nem írta le, „a mi jó öreg királyunk, I. Ferenc József” halálának hírére ezeket a mondatokat is leírta: „Őszintén gyászolják és istenítik népei mindenfelé. Nem felejtene, de megbocsátanak.” (II, 377, 1916. november 29-i bejegyzés.) Ugyanez volt a véleménye korábban is: II, 41.

Lévay József mégis elsősorban lírai költőként híresült el. A két világháború között iskolázott szüleimtől még gyakran hallottam két leghíresebb versének (*Szüretünk*, *Mikes*) szinte szállóigévé lett kezdősorait: „Gondolatim mostan / Mulatozva járnak...” és „Egyedül hallgatom tenger mormolását...” E részben Lévay a Gyulai Pál szervezte és adminisztrálta „irodalmi Deák-párt”, a „népnemzeti iskola” oszlopos tagja volt és maradt. Növekvő jelentőséggel és terebélyesedő kultusszal 1882 után, amikor Arany János halálát követően a közepszerre hárult (volna) az egyedül helyesnek érzett alkotómódszer és stílus reprezentálása. Lévayra záporozott az elismerés: díszpolgára lett szülővárosának és Miskolcnak; tiszteleti tagja a Magyar Tudományos Akadémiának, amelynek egyszer egyedül és egyszer megosztva kapta meg nagyjutalmát; tulajdonosa volt a vaskeresztnek és a Szent István-rendnek; festmény örököltette meg őt a miskolci vármegyeház és a kaszinó számára; 50 éves tagságának évfordulóján kihelyezett üléssel köszöntötte őt a Kisfaludy Társa-

ság. Sőt, mintha az írói kultuszok addigi formái elégtelenek lettek volna: már életében utcát neveztek el róla Miskolcon, díszpadot kapott az Avas sétautján, kiránduló iskolásoknak mutogatták sajszentpéteri házáat. Ő pedig az irodalmi közép-szer mindenkori szolgáltatásával fizetett: mívés, nem különösebben értékes alkalmi versek sorozatával. Nem volt szoboravató, irodalmi emlékünnap, emléktábla-állítás, felolvasóest az Akadémián és a Kisfaludy Társaságban, amire ne írta volna meg versét és beszédét. Ez a szokás annyira vérévé vált, hogy a világháború kitörésének hírére is papírra vetette 89 évesen a maga toborzóját, a *Korszerű dalt* (II, 293) – annak ellenére, hogy a számára szinte 1848 rövidéletű nemzeti egységét felidéző háborús hisztéria dacára az alkotó értelmiségi szemével azonnal meglátta a nyomor és félelem kis emberi drámáit is. A naplók szövegén szinte veres fonálként húzódik végig az alkalmi versek határidős kényszere, a nyűgölődés velük – párhuzamosan azzal a jó érzéssel, hogy még mindig őt kérték fel, meg a személyes előadás során aratott siker rövidke mámorával. Az évek múlásával azután mindez szinte az aggkor ellenében végrehajtott szellemi és fizikai teljesítmény sportértékével gyarapodott.

Gyulai Pállal ápolta, évtizedes barátsága csak megerősítette irodalmi felfogását, amely a népies triászban, Petőfiben, Aranyban és Tompában látta a magyar irodalom fejlődéstörténetének csúcspontját, a maga helyét pedig a hozzájuk viszonyított másodvonalban jelölte ki. A triáson belül magáénak vallotta a népnemzeti esztétika különbségtételeit is. Petőfi zsenialitását nem vonta kétségbe, de megjegyezte: „Dúsgazdag költészete nem áll csupa szemenszedett gyöngyökből, azok közt kavi-

cokat is találunk.” (II, 254.) (Hozzátehetjük: *Az apostol* már 1850-ben is taszította.) Szemben Petőfi „vadvirág” voltával, Aranyt tekintette igazi eszményének: „Nemcsak nagy költő, de mélyen gondolkodó fő volt. S ez tükröződik költeményeiben is. Magva van minden versének. (...) Arany a köszörült gyémánt.” (II, 36.)

Az újabb irodalom megítélésében mint ha Gyulait hallanánk. Ő, aki már-már költőfejedelem lett, idegenkedve figyelte Jókai Mór írófejedelemi ünneplését, halálakor megjegyezte, hogy búcsúztatói nem „nagy regényíró”-nak, hanem „a nemzet mesemondója”-nak nevezték (I, 268). Mint annyian, ő is furcsálkodott Jókai második házasságán (nála ezt kálvinista puritanizmus motiválta) – miközben nem ütközött meg azon, hogy Voinovich Géza feleségül vette Arany László jóval idősebb özvegyét... Osztozott Gyulai előítéleteiben is: a Kisfaludy Társaságot a vidék, az irodalmi „mezei hadak”, míg a Petőfi Társaságot (első elnöke Jókai volt) a „bohém világ”, Budapest irodalmi szervezetének tekintette (I, 125). Vajda János nevét csak egyszer, összevetésben és egy félmondat erejéig említi a napló; Madách-bíráló szavait a *Tragédiáról* akár Gyulai is vállalhatta volna (II, 253). Ami az új irodalmat illeti: Reviczkyt „valódi költői tehetség”-nek elfogadta ugyan (feltehetően népies formakövetése okán), ám világlátását elfogadhatatlanul sötétnek találta (I, 51–52); Komjáthy Jenő és Ady Endre költészetét pedig kimondottan betegesnek minősítette (II, 163 és 348). A legtöbbször és a legélesebben Kiss Józsefet támadta, nem mentesen némi antiszemitizmusról sem: az ő poézisét nem tekintette a magyar irodalom szerves részének (a naplók nyolc helyén). Működik az ellenpróba is; Lévay lényege-

sen túlértékelt az epigonok, például Vargha Gyula költészetét.

Hasonló a helyzet a prózáírókkal: Bródy Sándor, Krúdy Gyula nem jutott el Lévy említendő olvasmányai közé. Mikszáth csak mint a Szent István-rend tulajdonosa szerepel (kétszer is), prózáíróként egyszer említődik, annak örvén, hogy a tátraszéplaki társaság egyik tagja, egy nyugalmazott kúriai bíró, gróf Buttler János rokona hazugnak bizonykodta a *Különös házasságot* (I, 277). Gárdonyi Géza viszont dicséretet érdemelt *Az én falum* népies prózájáért (II, 117).

Hogy valóban szervült értékrendről volt szó, azt a társművészetekre tett, hasonló megjegyzések bizonyíthatják: Glatz Oszkár festészetére (I, 342), a szecesszió ellen, Benczúr Gyula egyidejű dicséretével (II, 16, 66), a Vígszínház új játéktílusát bírálva (I, 303).

Igaztalanok lennénk azonban Lévy József konzervativizmusával szemben, ha nem látnánk meg benne a reformkor némi hozadékát. Ilyen mindenekelőtt az a „kommóció”, testi-lelki cselekvésvágy, örökös tevékenykedés, amelyet már Arany János is ajánlott a kedélybeteg Tompának (I, 151). Nem a nagyromantika nemzeti célkért lobogó küzdésszemeje ez többé, hanem a megfakult-kiüresedett eszmények (I, 162) hétköznapi pótcselekvése. Lévy esetében a csökkenő mennyiségű írás-olvasás, a ritkuló közszerplések mellett, majd helyett ilyennek bizonyult a 84 éves korban újrakezdett nyelvtanulás a régi

Shakespeare-fordítások javíthatása érdekében, de a kertészkedés, a családi sírgondozása, a fürdölátogatás is. Mindez persze menedékül is szolgált a nemzeti egyetértés illúzióinak 1914-es végleges szertefoszlása, az irodalom üzletté válása, az átpolitizálódó egyházi élet idején.

Kevesebbet nyújtanak a naplók mint mikrohistóriai források. Mindazonáltal figyelmet érdemel néhány részlet, mint a visszaemlékezés az 1830-as évek helyi orvoslására (I, 159), a miskolci líceum dalkultúrájára (II, 358–359) vagy a régi latinoktatásra (II, 346–347). Kitűnő alapanyagul szolgáltak viszont a Porkoláb Tibor vezette textológiai munkacsoport számára. A világosan megfogalmazott szöveggondozási célok és módszerek (I, 12–13) nagyjában-egészében megvalósultak: a textus egységes, jól olvasható. Alig néhány helyet jegyezhetünk ki, ahol nem világos, az eredeti szöveg tollhibájáról vagy olvasati gondról, netán a kiadás sajtóhibájáról van-e szó. Ilyen az I, 113. kétszeri Helsingfor*k* alakja (Helsinki svéd neve, Helsingfors helyett), Arany születésnapjának helytelen rögzítése sírjának feliratában (II, 16: 1817. március 22., március 2. helyett) vagy Egressy Gábor szülőfalujának, Lászlófalvának következetesen rossz írásmódja (II, 50–51). A kiadást rövid, de célratörő jegyzetek kísérik, és mindenképpen említést érdemel a kitűnően válogatott, szerkesztett-tördelt képanyag.

Kerényi Ferenc